

ДИТЯЧІ ОСВІТНІ ВИДАННЯ: ЕКСПЛІКАЦІЯ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ РЕДАКТОРІВ

У статті охарактеризовано періоди становлення й розвитку дитячих освітніх видань, також визначено їх значення у формуванні професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань. З'ясовано особливості кожного періоду розвитку дитячих освітніх видань.

Актуальність і новизна теми. Становлення нової освітньої парадигми в українській освіті зумовлено соціально-економічними перетвореннями, інтенсивним розвитком сучасних технологічних процесів, підвищенням вимог до майбутнього фахівця, зокрема редактора. Це значною мірою вимагає нових оригінальних підходів і рішень вдосконалення підготовки молодих спеціалістів, а саме формування професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань. У цьому контексті актуальності набуває дослідження про становлення та розвиток дитячих освітніх видань, яке і є одним із компонентів формування професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань.

Стан розробки проблеми. Окреслена проблема визначена у полі наукового пошуку сучасних дослідників: С. Антонова, Н. Вернигора, Ю. Єлісєвєнєка, Е. Огар, Ю. Стадницьєка, М. Тимошиєк, Н. Шевченко та інші.

У сучасній фаховій літературі практично відсутні роботи щодо формування професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань. Аналіз наукових праць засвідчив, що розширення діапазону застосування редакторських професій невинно підвищуються, а також і вимоги щодо кваліфікаційного рівня їх носіїв. Ефективність і дієвість професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань зростає відповідно до усвідомлення ролі соціальних комунікацій, тобто самодостатності національного книговидавничого простору України; сприяє іміджу нашої держави у світі, що дозволило б Україні бути реальним соціокультурним конкурентом.

Завданнями статті є: визначити періоди становлення й розвитку дитячих освітніх видань; охарактеризувати дитячі освітні видання кожного періоду;

з'ясувати значення дитячих освітніх видань у формуванні професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань.

Виклад основного матеріалу. У Конвенції ООН про права дитини (1989 р.) йдеться про право дітей на фізичний, розумовий, духовний, моральний, соціальний розвиток, здобуття освіти й інформації (ст. 6, 17, 23, 27, 28). Тому в кожній цивілізованій державі існують дитячі освітні видання, спрямовані на задоволення читацьких потреб найменших громадян.

Дослідження виникнення та розвитку дитячих освітніх видань ми здійснюватимемо керуючись принципом діакронії – (від грец. *dia* – через/крізь і *chromos* – час). Принцип діакронії використовується в суспільних науках, літературознавстві в якості історичного підходу до досліджуваних явищ [7, с. 337].

Перший період – предтечі книготворення (умовно VII ст. до н.е. – 1450 р. н.е.). Аналіз наукових джерел засвідчує, що за час свого існування книга пройшла досить складний шлях. Вважаємо, що передумовами книготворення були «кам'яні книги», тобто написи на каменях. Такий матеріал був довговічним, але дуже громіздким, і треба було витрачати багато часу та фізичних зусиль, щоб висікти на ньому тексти. Тому людство шукало більш прості й практичні матеріали для письма. Писали на пальмових листках, бамбуку, на обструганих дощечках з дерева, шовку, металі, шкірі.

У VII ст. у Китаї з'являється перша ксилографічна книга. Гравюри і текст для такої книги вирізували на дерев'яній дощечці, і вже з неї відтискали по дві сторінки на одній стороні аркуша паперу, який був винайдений китайцем Цай Лунси в 105 р. н. е. Після видруку аркуші складали в одну стопу. Китайська книга починалася з останньої сторінки, згодом так починали свої книги і японці. Наприклад, греки і римляни до IV ст. н. е. використовували також книги з дощечок чи пластинок зі слонової кістки, з'єднаних кільцями або ремінчиками. Такі книги, залежно від кількості дощечок, називали диптихом – 2 дощечки, триптихом – 3 дощечки і поліптихом – багато дощок. Сьогодні подібне скріплення використовується у календарях, записниках тощо.

У стародавніх слов'ян слово «кѣнигы» означало вміння писати; грамотність; знання взагалі. Головне соціальне завдання книги – служити розвиткові науки, освіти, допомагати виробництву, задовольняти естетичні потреби, допомагати вести господарство, розважати тощо [8].

Книжкова справа, як одна з ознак рівня культури народу, ніколи не виникала спонтанно. Цей процес зароджувався і розвивався повільно з урахуванням певних обставин і умов. Спростуємо один із міфів науки, за яким стверджувалося, що витoki рукописної справи необхідно вивчати з кінця IX ст., тобто з часу прийняття християнства на Русі. Однак нові факти, гіпотези і відкриття, зроблені вітчизняними й зарубіжними дослідниками, переконують про інше: існування на українських землях рукописної та книготворчої справи до прийняття християнства князем Володимиром нині виступають піктографічні тексти в печерах і гротах святилища: «Кам'яна Могила», «Велесова книга»; давньоукраїнські книги, показані місіонеру Кирилу в Херсонесі 860 року; реконструйована рукописна пам'ятка IX століття «Літопис Аскольда».

Широкого розповсюдження книга отримала в епоху Середньовіччя. Наприклад, при університетах організовували майстерні з перепису книг – скрипторії. Наукові факти свідчать, що між 1426 і 1440 роками, існувала книжкова майстерня в нідерландському місті Гарлемі, яку заснував Лауренс Костер (справжнє прізвище – Янсен). Однак книжки, виготовлені у майстерні Лауренса Костера, не збереглися в повному обсязі, а лише – у фрагментах. Окрім того, на них не відбито ні імені майстра, ні міста, ні дати. Вивчаючи уцілілі фрагменти, збережені в музеях країн Західної Європи, з найбільшою вірогідністю науковці припускають, що головним здобутком майстерні Лауренса Костера було видання Емілія Доната «Латинська шкільна граматика». Від прізвища автора навіть утворилася загальна назва – донатами називали усі латинські шкільні підручники [9, с. 31-32].

Таким чином, предтечі книгодрукування (умовно VII ст. до н.е. – 1450 р. н.е.) зумовлюють появі друкарства, через які зусиллями талановитих майстрів були вироблені принципові засади книжкового мистецтва. Фактично скрипторії і

книжкові майстерні були праобразами друкарень. У даний період кожен автор рукописної чи ксилографічної книги під впливом культурного розвитку своєї епохи особисто визначав якість виготовлення книги, що пропонуємо вважати першоосновами формування професійної культури редакторів.

Другий період – виникнення та поширення друкарства (перша половина XV ст. – кін. XVII ст.). На нашу думку, видавнича справа зазнала більшого розвитку з часу винайдення друкарського верстату. Точна дата народження книгодрукування невідома, однак історики стверджують, що ідею книгодрукування здійснив на практиці німецький винахідник Йоганн Гутенберг. Останнім часом Гутенбергова одноосібність сумнівна новими відкриттями. Так французькі історики дослідили про наявність книгодрукування в місті Авіньйоні (Франція) в 1444–1446 роках. Організатором друкарні виявився новоприбулець із Праги (Чехія) Прокопій Вальдфогель, про якого поки що більше нічого і не відомо. За даними українського дослідника І. Михайлина, документально підтверджена версія відкриття друкарства пов'язана саме з іменем німецького сподвижника. Його справжнє прізвище – Генсфляйш, але життєві обставини примусили його взяти псевдонім – Гутенберг. Саме Й. Гутенбергові історія приписує відкриття способу виготовлення друкарських форм із застосуванням рухомих літер, створення ручного словоскладального пристрою для виготовлення відбитків виноградної преси, відкриття рецепту і якості шрифтів та хімічного складу друкарської фарби. Фахівці вважають, що Й. Гутенберг відкрив рецепт друкарського шрифту, яким до XX століття користувалася світова поліграфія: 70 частин свинцю, 25 – олова і 5 – сурми потребував для свого встановлення не однієї спроби. Друкарську фарбу, на відміну від усіх попередників, які розчиняли барвники у воді, Й. Гутенберг запропонував виготовляти на олійній основі [9, с. 32-33].

На думку науковців, вагомий внесок у розвиток друкарства зробив краківський видавець Швайпольт Фіоль, родина якого емігрувала з Німеччини до Польщі. Не відомо, де, коли і від кого Ш. Фіоль перейняв майстерність друку, однак за історичними джерелами, саме після поїздки до Німеччини він

змайстрував наступну свою диво-машину. За різними даними Ш. Фіоль розпочав друкарську справу приблизно в 1489 році, винайнявши майстра, який виготовив для нього шрифт. Ним був краківський німець Рудольф Борсдорф [11, с. 22-23].

Видавнича продукція раннього періоду розвитку друкарства відзначається тенденцією до урізноманітнення тематичного спектру друків. Успадкувавши від майстрів рукописання традицію підготовки книг для потреб церкви, друкарські цехи поступово розширюють тематичний діапазон друків. Уже із середини XVI ст. можна зауважити про формування такої тематики видань: богослужбові; полемічні (наукові); навчальні; інші.

Наш науковий пошук засвідчив, що перші освітні дитячі видання датуються 1574 роком, коли Іван Федоров надрукував перший у Східній Європі друкований підручник – «Буквар». Для його укладання використано відомі раніше рукописні посібники для вивчення грамоти, граматичні статті з рукописних збірників різного походження. Так, після літер і складів вміщено добірку найважливіших молитов, пізніше – уривки з Книги притч Соломонових про необхідність навчання, моральні сентенції [4, с. 107].

Багато навчальної літератури випускали друкарні при братських школах. Наприклад, у Львівській братській друкарні було видано збірник «О воспитании чад» (1609 р.), а з богослужбових книг видавалися ті, що були корисними в шкільному навчанні – «Часослов» (1609 р.), «Псалтир» (1615 р.) [5]. З 1614 року у Києво-Печерській лаврі почала працювати друкарня, що відіграла велику роль у розвитку освіти, науки і культури українського народу. Перші датовані книги, видані цією друкарнею, – «Каноник» (1614 р.) та «Часослов» (1616 р.). Із теологічною літературою Лаврська друкарня видавала для братських шкіл букварі та грамматики, за якими навчалися діти в школах церковнослов'янської, грецької і латинської мов. [1, с. 68].

Зауважимо, що першими книжками для дітей з картинками були видання Біблії та букварів. У 1658 році було випущено книгу Яна Коменського «Світ чуттєвих речей в картинках, або Зображення і найменування усіх найважливіших предметів у світі і дій в житті», яка призначена як для навчання дітей латинської

мови у школі, так і в сім'ї. Вперше в історії навчальної-літератури забезпечений численними ілюстраціями: у ньому 150 малюнків, виконаних самим Коменським із великою художньою майстерністю. Підручник був перекладений багатьма мовами і служив зразком книги для початкового навчання дітей [2].

Таким чином, виникнення та поширення друкарства (перша половина XV ст. – кін. XVII ст.) урізноманітнило тематичний спектр друків: богослужбові, полемічні (наукові), навчальні тощо, а також із винайденням друкарства автори одночасно були і редакторами друкованої продукції. Вони започаткували структуру навчальної книги – це зумовило необхідність спеціальних знань та умінь (складові професійної культури) щодо друку дитячих освітніх видань.

Третій період – становлення та розвиток дитячих освітніх видань (XVII ст. – до початку XX ст.). Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. у роки царювання Петра I у Московському Печатному дворі побачили світ підручники нового зразка: «Буквар» Ф. Полікарпова-Орлова (1701 р.), «Арифметика» Л. Магницького (1703 р.) та інші. Так, Ф. Полікарпов-Орлов уклав свій «Буквар» не лише для навчання царських дітей, а й для навчання дітей у звичайних школах. У «Букварі», окрім російської, була граматики латинської та грецької мов. «Арифметика» Л. Магницького являла собою своєрідну енциклопедію знань у галузі арифметики, алгебри, геометрії та тригонометрії [10, с. 332].

Першою енциклопедією в сучасному розумінні став «Технічний лексикон, або Універсальний англійський словник мистецтв і наук», укладений секретарем Королівського суспільства математиком Джоном Гаррісом і випущений у Лондоні (Великобританія) у 1704 році. Терміни розміщені в алфавітному порядку. Цікавим, на нашу думку, є те, що у створенні словника брав участь Ісаак Ньютон.

Розвиток видавничої справи у XVIII ст. характеризується початком цензури українських друків. Цензура, у широкому розумінні, означає нагляд за друком із метою попередження шкідливих, з точки зору уряду, друкованих творів. У вузькому значенні цього поняття мається на увазі заклади, яким спеціально доручено такий нагляд. Деталізованої цензури зазнали відомі видання цього періоду: «Енеїда» І. Котляревського (1798 р.), «Граматики малоросійського

наречія» О. Павловського (1818 р.), «Отыт собранія старинных песней» М. Цертелєва (1819 р.), «Кобзар» Т. Шевченка (1840 р.), «Малороссийские песни» зібрані і видані М. Максимовичем (1827 р.) [14, с. 230-235].

Розвиток освітніх видань прискорила діяльність недільних шкіл. Так, у Києві на Подолі 1859 році відкрилася перша недільна школа, а до 1862 року в Україні їх діяло понад 110. Недільні школи підтримували передові діячі культури і видавали підручники для них. Так, Т. Шевченко підготував і видав «Букварь южнорусский», П. Куліш – «Граматику», О. Кониський – «Шотницю» [1, с. 129].

Зазначимо, що у 60-70 роках ХІХ ст. з'являється ціла бібліотечка української навчально-художньої літератури: «Грамматика задля українського люду» Л. Ященка, «Українська абетка» М. Гатцука, «Українська грамматика» І. Деркача, «Домашня наука» К. Шейховського, двотомний «Букварь южнорусский» В. Доброводського [13, с. 247].

Упродовж ХІХ-ХХ ст. був попит на друкування словників, однак серед видань особливе місце займає чотиритомний «Словарь української мови», упорядкований Б. Грінченком і виданий у чотирьох тамах в Києві у 1907-1909 роки. Словник налічує понад 68 тисяч слів із народної та писемної мови. Відмітимо, що нині словником Б. Грінченка можна користуватися завдяки інтернет мережі [12].

Таким чином, становлення та розвиток дитячих освітніх видань (ХVІІ ст. – до початку ХХ ст.) характеризується появою підручників нового зразка, а також початком цензури українських друків. У цей період формуються ознаки редакторської діяльності у процесі виготовлення дитячих освітніх видань, однак над дитячими освітніми виданнями у якості редактора працювали автори дитячих текстів, художники, мовознавці, поліграфісти.

Четвертий період – дитячі освітні видання радянського періоду (1917 р. – 1991 р.). Дослідження дитячих освітніх видань радянського періоду дає підстави стверджувати, що Велика Жовтнева революція обумовила глобальні зміни в усіх сферах суспільного життя. Політика молодшої радянської влади була спрямована на поширення ідеології цієї влади, боротьбою з неграмотністю та інше. Останнє

зумовило необхідність у створенні великої кількості друкованої продукції: листівки, плакати, газети, журнали, книги, підручники.

Зауважимо, створення у 1922 році піонерської організації спричинило виникнення піонерських журналів: «Барабан» (1923–1926 рр., потім поєднався із «Піонером»), «Юні будівельники» (1923–1925 рр.), «Юні товариші» (1922 р.), «Піонер» (з 1924 р.); спеціальні журнали для сільських дітей: «Іскорка» (1924–1933 рр.), «Дружні діти» (1927–1953 рр., у 1933–1937 рр. виходив під назвою «Колгоспні діти»).

Серед великої кількості різноманітних дитячих і юнацьких видань за часи Радянського Союзу відмітимо про популярність дитячої газети «Піонерська правда». Її перший номер вийшов 6 березня 1925 року під редакцією Миколи Бухарева. Газета дала поштовх для розвитку багатьом письменникам, які дебютували на її сторінках зі своїми творами. На сторінках «Піонерської правди» друкувались виступи державних та суспільних діячів, учених, письменників, спортсменів і вчителів з усіх куточків Союзу [6].

Наголосимо, що у 60-70-х рр. XIX ст. із значним зростання кількості показників поліграфічної продукції, активно розвивається процес формування типології видань, які з певними змінами набували нинішніх форм. Тому різні види видань, розраховані на значно широкі коло читачів, протягом досить короткого часу набувають досконалого вигляду за змістом та конструкцією.

Попит на періодику для дітей у радянський період постійно зростає. Саме у 50–80-х рр. XX ст. в Україні, найбільш поширеними були журнали для дошкільнят та молодших школярів «Мурзилка», «Веселі картинки», а для дітей середнього віку – «Піонер» та «Вогнище». У цей же час у нашій державі видаються журнали «Малютко», «Піонерія», «Барвінок», «Зірка». А у сфері дитячої газети монополію захопила «Піонерська правда».

Отже, науковий пошук дає підстави стверджувати, що різноманітність дитячих освітніх видань за радянського періоду обумовлювала необхідність спеціальної підготовки редакторів: знання дитячої психології та педагогіки, уміння їх передати через друк. Даний період зумовлює появу нової професії –

редактор, що можемо вважати основою професійної культури редакторів дитячих освітніх видань.

П'ятий період – розвиток дитячих освітніх видань незалежної України (1991 р. – до нині). Новий етап розвитку видавничої справи розпочато із прийняттям незалежності України. Це підтверджують нормативні документи: Указ Президента України «Про державну програму розвитку національного книговидавництва і преси» (26.02.1995 р.); Закон України «Про видавничу справу» (5.06.1998 р.); Указ Президента «Про деякі питання державної підтримки книговидавничої справи» (23.07.1998 р.); Закон України «Про додаткові заходи державної підтримки книговидавництва і розповсюдження» (9.11.2000 р) [14, с. 469-472]. Також у 2010 році видано Указ Президента України «Про Державну премію України в галузі освіти», яка присуджується громадянам України за видатні досягнення в галузі освіти за різними номінаціями. Зокрема у номінації «дошкільна і позашкільна освіта» відзначають за створення посібників, дитячої літератури, що відповідають сучасним вимогам і сприяють ефективному вихованню дітей, оволодінню ними знаннями, уміннями, навичками, за досягнення в розробленні і впровадженні в систему діяльності позашкільного закладу оригінальної виховної системи з високим результатом виховного впливу на навчання, розвиток та соціалізацію дітей, у тому числі за навчально-методичні роботи в галузі позашкільної освіти. Також у номінації «загальна середня освіта» Державну премію присуджують за створення підручників, навчально-методичної літератури, які відповідають сучасним вимогам і сприяють ефективному оволодінню знаннями [15].

Відмітимо, що українська бібліотечна асоціація традиційно організовує Київську міжнародну книжкову виставку-ярмарок, на якій відвідувачі знайомляться із кращими зразками книжкової продукції, випущеної вітчизняними та зарубіжними видавництвами. У травні 2013 року під час проходження виставки тривала благодійна акція «Особливі книжки – для особливих дітей», а зібрані кошти направлено на видання та придбання підручників та художніх книжок шрифтом Брайля.

Виділимо позитивні тенденції розвитку видавничої справи в цілому і дитячих освітніх видань зокрема за останні десять років незалежності України:

- активне тиражування навчальних і дитячих видань по всій Україні регіональними видавництвами;
- боротьба за право видавати україномовні підручники, енциклопедії, довідники, словники інше;
- традиційне проведення книжкових заходів: ярмарки, фестивалі, форуми, виставки, презентації;
- достойне представлення української книги на міжнародному ринку;
- виникнення різноманітних конкурсів видавничої продукції, спрямованої на формування свідомого громадянина;
- поживалена діяльність бібліотек щодо придбання книжок саме українських видавництв.

За інформацією Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» в Україні у I півріччі 2013 року було випущено 902 видань для дітей та юнацтва [3].

Таким чином, типологія, структура, тенденції розвитку дитячих освітніх видань незалежної України розширюються, одночасно формуються і компоненти професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань.

Висновки. Науковий пошук дає підстави визнати, що становлення й розвиток дитячих освітніх видань є складним різнобічним процесом, який зазнає впливу багатьох чинників історичного, соціально-економічного, політичного і культурного характеру. Дитячі освітні видання є важливим елементом виховання, формування та соціалізації нового покоління, вони активно взаємодіють із різними інституціями освіти, науки і культури. Це зумовлює необхідність формування професійної культури майбутніх редакторів.

Використані джерела та література:

1. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. Навч. посібник / В. Бокань, Л. Польовий. – Київ : МАУП, 1998. – 232 с.
2. Дидактичні вимоги / [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://psi-help.com/storya-pedagogki/29-pedagogchna-dyalnst-ta-teorya-komenskogo/176-didaktichn-vimogi.html> – 05.06.2013. – Заголовок з екрану.
3. Зведені адміністративні дані про випуск книг і брошур в Україні у I півріччі 2013 року (за інформацією Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова») / [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=106879&cat_id=34099 – 10.02.2014. – Заголовок з екрану.
4. Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова / Я. Д. Ісаєвич. – Львів : Вища школа, 1989. – 191 с.
5. Ісаєвич Я. Д. Виникнення та розвиток друкарства в Україні [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult241.htm> – 05.06.2013. – Заголовок з екрану.
6. Колосова Е. Когда появилась и о чем писала “Пионерская правда”? // Школа жизни. – 19 мая 2007. [Електронний ресурс] – <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-5781/> – 05.10.2013. – Заголовок з екрану.
7. Новый энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия: РИПОЛ классик, 2004. – 1456 с. : ил.
8. Сава В. Основи техніки творення книги: навч. Посібник / В. Сава. – Львів : Каменяр, 2000. – 136 с.: табл., рис.
9. Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики: Підручник для вищої школи. Вид. 3-тє, доповнене і поліпшене / І. Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2005. – 320 с.
10. Овчінніков В. Історія книги : Еволюція книжної структури : Навч. посібн. / В. Овчінніков – Львів : Світ, 2005. – 420 с. іл.
11. Осадча О. В. Доля української книги від її народження до сьогодення // Поліграфія і видавнича справа. – № 1 (47), 2008. – С. 22-26.
12. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу : <http://hrinchenko.com/> – 28.01.2014. – Заголовок з екрану.
13. Стадник О. В. Навчальна книга Галичини другої половини XIX – початку XX ст. (видання та функціонування) // Поліграфія і видавнича справа. Науково-технічних збірник. / За ред. Л. Степанюк. – Л. : Українська академія друкарства, 1998. – № 34. – С. 244-251.
14. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : Підручник. – 2-ге вид., виправлене / М. С. Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 2007. – 496 с.
15. Указ Президента України «Про Державну премію України в галузі освіти» / [Електронний ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929/2010> – 10.02.2014. – Заголовок з екрану.